

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΗΣΗ Πρωτοπρεσβυτέρου Καθηγητού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Πρ
όλογος

Οι Αρμένιοι είναι ένας εύγενής και ήρωικός λαός που κατέβαλαν μεγάλο τίμημα αγώνων και θυσίας για να εξασφαλίσουν το δικαίωμα της ιστορικής τους υπάρξεως. Από της πλευράς αυτής οι Έλληνες τους αντιμετωπίζουμε με πολλή συμπάθεια, γιατί νοιώθουμε ότι είμαστε ομοιοπαθείς, ότι ιστορικά και ως προς άλλα στοιχεία και πλευρές της ζωής συγγενεύουμε, πολύ περισσότερο μάλιστα αφού και αυτοί είναι Χριστιανοί.

Υπάρχει όμως και μία άλλη σημαντική πλευρά του ζητήματος που έχει σχέση με την εκκλησιαστική τους ταυτότητα, σύμφωνα με την οποία κατά παράδοση θεωρούμε τους Αρμένιους ως αιρετικούς Μονοφυσίτες. Αυτό στις ημέρες μας, όπου όλα σχετικοποιούνται και αμβλύνονται, και η παράδοση δεν παίζει αποφασιστικό ρόλο, τείνει να σκεπασθεί, να ξεχασθεί και να αλλοιωθεί με άλλη θεώρηση, η οποία στα πλαίσια του χριστιανικού Οικουμενισμού μειώνει τις διαφορές μέχρις εξαφανίσεως και μεγαλοποιεί τις ομοιότητες μέχρι γιγαντισμού. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση οι Αρμένιοι είναι κατά πάντα Ορθόδοξοι, όπως και εμείς, και οι διαφορές που μας χωρίζουν είναι ασήμαντες και έπουσιώδεις. Αυτό αποτελεί και βασική κατευθυντήρια γραμμή του διεξαγομένου Θεολογικού Διαλόγου μεταξύ της Ορθοδόξου Εκκλησίας και των Αντιχαλκηδονίων, στους οποίους ανήκουν οι Αρμένιοι.

Είναι όμως Ορθόδοξοι οι Αντιχαλκηδόνιοι; Απάντηση στο ερώτημα αυτό προσπαθήσαμε να δώσουμε σε μελέτημά μας που ήδη κυκλοφορεί σ' αυτήν' εδω τη σειρά "Καιρός" των μικρών τευχιδίων με θέμα : «Η "Ορθοδοξία" των Αντιχαλκηδονίων Μονοφυσιτών».

Στο παρόν τευχίδιο ασχολούμαστε ειδικώς με τὸ ἂν οἱ Αρμένιοι εἶναι Ορθόδοξοι με βάση τη διδασκαλία του Μ. Φωτίου. Πρόκειται για εισηγήση που ανακοινώθηκε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1994 στο καθιερωμένο ετήσιο Θεολογικὸ συνέδριο που ὀργανώνει ἡ Ἱερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, τὸ ὁποῖο τὸ ἔτος αὐτὸ εἶχε ὡς γενικὸ θέμα τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μ. Φωτίου. Ο τίτλος τῆς εισηγήσεως στο συνέδριο ἦταν: «Ο Μ. Φώτιος καὶ ἡ ἔνωση τῶν Ἀρμενίων με τὴν Ορθόδοξη Εκκλησία».

Πρωτοπρεσβύτερος Θεόδωρος Ζήσης

1. Ἰδρυση καὶ ὀργάνωση τῆς Εκκλησίας τῆς Ἀρμενίας

Οἱ Αρμένιοι, κατὰ τὴν παράδοσή τους, δέχθηκαν τὸν Χριστιανισμό ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους Θαδδαῖο ἢ Λεβαῖο καὶ Βαρθολομαῖο, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ἰδρυταὶ τῆς Ἀρμενικῆς Εκκλησίας. Φαίνεται πράγματι ἱστορικῶς ἀληθές ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη στὴν Ἀρμενία κατὰ τοὺς ἀποστολικούς ἤδη χρόνους, χωρὶς νὰ διακοπεῖ στὴ συνέχεια ἡ παρουσία του ἐκεῖ, μολονὶ ἡ διάδοσή του περιορίσθηκε σὲ μικρὸ ἀριθμὸ κοινοτήτων, χωρὶς ἐμφανῆ καὶ γνωστὴ ἱστορικὰ ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση.

Η περιορισμένη αυτή διάδοση του Χριστιανισμού στην Αρμενία κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες δικαιολογεί την δράση κατά τον 3ο αιώνα του μεγάλου αγίου των Αρμενίων, του Αγίου Γρηγορίου, ο οποίος εργάστηκε δραστήρια για τον εκχριστιανισμό των κατοίκων και την οργάνωση της Εκκλησίας με τη βοήθεια Ελλήνων κληρικών, οι οποίοι τον συνόδευσαν, μετά την χειροτονία του σε επίσκοπο από τον αρχιεπίσκοπο Καισαρείας της Καππαδοκίας Λεόντιο, το έτος 302. Στην Καισαρεία είχε καταφύγει ο Γρηγόριος νωρίτερα, όπου έλαβε ελληνική μόρφωση και έγινε Χριστιανός, διασωθείς μόνον αυτός εκ των μελών της οικογενείας του από τη σφαγή των Περσών, οι οποίοι κατέλαβαν την Αρμενία κατά το πρώτο μισό του τρίτου αιώνα και επέβαλαν δια της βίας τον Παρσισμό. Το ιεραποστολικό του έργο στην Αρμενία, όπου επέστρεψε, άρχισε ο Γρηγόριος το 261 μ.Χ., είχε δε τότε επιτυχία ώστε εκέρδισε στην χριστιανική πίστη τον ηγεμόνα της Αρμενίας Τιριδάτη Γ', ο οποίος κατέστησε το 301 τον Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία της Αρμενίας. Έγινε έτσι η Αρμενία το πρώτο χριστιανικό κράτος, και πήρε σ' αυτό τα πρωτεία από την μεγάλη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η οποία σε λίγα χρόνια κατά θεία ασφαλώς ρύθμιση και παρακίνηση του Μεγάλου Κωνσταντίνου θα αναγνωρίσει τον διωκόμενο προηγουμένως Χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία και θα γίνει το πρώτο και μοναδικό στην παγκόσμια ιστορία οίκουμνικό χριστιανικό κράτος.

Ο Γρηγόριος έγινε πάντως ο "Φωτιστής" των Αρμενίων, όπως έμεινε γνωστός στην εκκλησιαστική συνείδηση και στην ιστορική μνήμη, συνδέοντας την Αρμενική Εκκλησία μέσω της Καισαρείας της Καππαδοκίας, από την οποία επί μακρόν εξηρτάτο, με την Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία, η οποία απέκτησε κατά τα μέσα του 4ου αιώνα το εκκλησιαστικό της Κέντρο, την Κωνσταντινούπολη, τον εύκλεη της οποίας θρόνο εκόσμησε και υπερέκλεισε ο Μέγας εν σοφοίς και θεολόγοις και πατριάρχαις Φώτιος, το πρόσωπο και το έργο του οποίου προσπαθούμε να φωτίσουμε κατά το παρόν λαμπρό όντως συνέδριο. Η εντύπωση από την επιτυχία του έργου του αγίου Γρηγορίου του Φωτιστού στην Αρμενία ήταν τόσο μεγάλη, ώστε έκαμε τον Μ. Αθανάσιο να γράψει περί το 318 ότι φαίνεται ο θρίαμβος του Χριστού, από το ότι υπέταξε τους λαούς των απρόσιτων χωρών, όπως της Αρμενίας¹.

Μέχρι της Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου (451), οι Αρμένιοι είναι μέλη της Μίας, Αγίας Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Συμμετέχουν με εκπροσώπους των στις τρεις πρώτες οίκουμνικές συνόδους, που εξακολουθούν μέχρι σήμερα να τις αναγνωρίζουν ως οίκουμνικές, και αναπτύσσουν την λατρεία, την θεολογία, τον Μοναχισμό, την διοίκηση κατά ενιαίο προς τις άλλες εκκλησίες τρόπο. Μετά την εκ νέου ύποταγή της χώρας τους στους Πέρσες το 428 και την μετατροπή της σε περσική επαρχία ο μέγας πατριάρχης τους Σαχάκ (Ισαάκ) ο Μέγας (378-439) ενισχύει τις εσωτερικές αντιδράσεις στην ξενική κατοχή, τονώνοντας με εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις την αυτοσυνειδησία των Αρμενίων, ιδιαίτερα μάλιστα με την υποστήριξη του Μεσρώπ Μασδοτζ στο να δημιουργήσει το αρμενικό αλφάβητο από 36 γράμματα και να θέσει έτσι τις βάσεις για την ανάπτυξη της Αρμενικής Φιλολογίας. Ο Μεσρώπ, ο δημιουργός της εθνικής γλώσσας των Αρμενίων στην οποία μετέφρασε την Αγία Γραφή και τους εκκλησιαστικούς Πατέρες, με βάση ελληνικά και συριακά πρωτότυπα, έγινε στη συνέχεια καθολικός (πατριάρχης) των Αρμενίων και πέθανε το 440, ένδεκα μόνον χρόνια πριν από την Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενική Σύνοδο, η οποία

αποτελεί τὸ χωριστικὸ ὄροσημο στὶς σχέσεις τῶν Ἀρμενίων μὲ τὴν Ορθόδοξη Εκκλησία.

2. Ο χωρισμὸς ἀπὸ τὴν Ορθόδοξη Καθολικὴ Εκκλησία

Ἀπασχολημένοι οἱ Ἀρμένιοι σὲ πολεμικὲς συγκρούσεις ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Δ' Οικουμενικῆς Συνόδου δὲν ἔλαβαν μέρος στὶς θεολογικὲς διεργασίες ἐπὶ τοῦ χριστολογικοῦ ζητήματος οὔτε εἶχαν οἱ ἴδιοι ἄμεση γνώση τῶν θεολογικῶν τάσεων καὶ προβληματισμῶν ποὺ οδήγησαν τὴν Σύνοδο νὰ καταδικάσει τὸν Μονοφυσιτισμὸ τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ νὰ ἐπαναλάβει τὴν καταδικὴ τοῦ Νεστορίου.

Διεμόρφωσαν τὴν γνώμη, παρασυρθέντες ἀπὸ Σύρους Μονοφυσῖτες ἐπισκόπους, ὅτι ἡ Δ' Οικουμενικὴ Σύνοδος μὲ τὴν καταδικὴ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ὀλίσθησε στὸν χωριστικὸ δυοφυσιτισμὸ τοῦ Νεστορίου, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν ἀντίποδα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, ἐνῶ καὶ ἀπὸ τὸν ὄρο ἀκόμη τῆς Δ' Οικουμενικῆς Συνόδου προκύπτει ὅτι αὐτὴ ἐβάδισε τὴν μέση καὶ βασιλικὴ οδὸ, ἀνάμεσα στὴν διαιρετικὴ Χριστολογία τοῦ Νεστορίου καὶ τὴν συγχυτικὴ τοῦ Εὐτυχοῦς, κατοχυρώσασα τὴν ὀρθόδοξη ἐνωτικὴ Χριστολογία τῆς ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο αὐτοῦ φύσεων ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως. Ἀπομονώνουν καὶ παρερμηνεύουν τὴν γνωστὴ φράση τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας «μία φύσις τοῦ Λόγου σαρκαωμένη» καὶ πιστεύουν ὅτι ἡ σύνοδος ἐγκατέλειψε τὴν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καὶ παρασυρθείσα ἀπὸ τὴν νεστοριανίζουσα διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Λέοντος, πάπα Ρώμης, ἀκύρωσε τὴν Γ' Οικουμενικὴ Σύνοδο καὶ ἐπανεφέρε τὸν Νεστοριανισμό, τὸν ὁποῖο σημειωτέον καταδικάζει ἡ Σύνοδος μαζί μὲ τὸν Εὐτυχιανισμό.

Εἶναι πάντως γεγονός ὅτι ὁ Μονοφυσιτισμὸς καὶ ἡ ἀπόρριψη τῆς Δ' Οικουμενικῆς Συνόδου ἐπεκράτησαν στὴν Ἀρμενία, ἀφοῦ κατοχυρώθηκαν καὶ μὲ ἀποφάσεις συνόδων Ἀρμενίων ἐπισκόπων εἰς Βαγκαρσαπὰτ τὸ 491 καὶ εἰς Δοβὲν τὸ 527 (ἢ τὸ 535 κατ' ἄλλους), μολονότι ὑπῆρξαν μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων καὶ ὑπέρμαχοι τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνος, ὅπως ὁ Καθολικὸς Ἰωάννης ὁ Μανδακυνί (478-490) καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἄλλοι Καθολικοὶ, οἱ ὁποῖοι, σὲ ἐπανελλημμένες ἐνωτικὲς ἀπόπειρες ποὺ ἐγίναν μέχρι τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναγνώρισαν τὴν Δ' Οικουμενικὴν σύνοδο καὶ ἀπεκήρυξαν τὸν Μονοφυσιτισμὸ. Οἱ ἐνωτικὲς αὐτὲς προσπάθειες, μολονότι δὲν οδήγησαν τελικῶς στὴν ἐνωση τῶν Ἀρμενίων συνολικὰ μὲ τὴν Ορθόδοξη Εκκλησία, συνετέλεσαν πάντως στὸ νὰ ἐνταχθοῦν καὶ νὰ παραμείνουν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Εκκλησίας σημαντικὸς ἀριθμὸς Ἀρμενίων. Στὶς ὀρθόδοξες π.χ. μονές τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα, ἐγκαταβιοῦν πολλοὶ Ἀρμένιοι. ὁ μοναχὸς Νίκων ὁ Μαυρορείτης (11ος αἰών) παραδίδει ὅτι ὁ ἅγιος Σάββας ὁ Ἁγιασμένος ἐπέτρεψε στοὺς Ἀρμένιους μοναχοὺς «ἐν τῇ τῶν Ἀρμενίων διαλέκτῳ ψάλλεσθαι τὴν ἀκολουθίαν», ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τρισάγιο ὕμνο, ποὺ ἔπρεπε νὰ ψάλλεται στὰ ἐλληνικά, γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ πιθανότης προσθήκης τῆς θεοπασχτικῆς φράσεως «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» τοῦ Πέτρου Γναφέως. Ἀρκετοὶ Ἀρμένιοι ποὺ ζοῦσαν σὲ ἐλληνικὰ κέντρα δὲν ἀκολούθησαν τὸν Μονοφυσιτισμὸ, ἀλλὰ ἐμείναν Ὀρθόδοξοι ἐνῶ ἄλλοι ἐπανῆλθαν στὴν Ὀρθόδοξία ὅπως ἤδη ἐλέχθη. Ὅλοι αὐτοὶ ὀνομάσθηκαν Ἑλληνοαρμένιοι (Χαϊχουρούμ). Ἀπὸ τοὺς Ἀρμένιους αὐτοὺς Ὀρθόδοξους προέρχονται οἱ Ἀρμενικῆς καταγωγῆς αὐτοκράτορες, αὐτοκράτειρες, στρατηγοὶ καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ Βυζαντίου, ὡς καὶ πολλοὶ ἅγιοι τῆς Εκκλησίας. Ἀρμένιοι ἱστορικοὶ θεωροῦν ὅτι οἱ ἐπιζήσαντες μέχρι καὶ τῶν σφαγῶν τοῦ 1915 Χαϊχουρούμ (Ἀρμενορωμαῖοι) εἶναι Ἀρμένιοι

Χαλκηδονίτες, Ἀρμένιοι δηλαδή ως πρὸς τὴν καταγωγή καὶ Ρωμαῖοι, Ρωμηοί, ως πρὸς τὴν πίστη, ἐνῶ ἀπὸ Ἕλληνες ἱστορικοὺς διατυπώνεται ἡ ἀπόψη ὅτι εἶναι ἀπλῶς ἁρμενόγλωσσοι Ἕλληνες, ἐλληνικῆς δηλαδή καταγωγῆς Ορθόδοξοι, ποὺ μόνον γλωσσικὰ συνδέονται μὲ τοὺς Ἀρμένιους, ἀπομεινάρια στρατιωτῶν τοῦ Ξενοφώντος καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου².

3. Σταθερὴ ἠ'αντιμετώπιση τῶν Ἀρμενίων ως αἰρετικῶν

Οἱ μὴ Χαλκηδόνιοι Ἀρμένιοι, οἱ ἀπορρίπτοντες δηλαδή τὴν Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, καὶ μαζί μ' αὐτὴν καὶ ὅλες τὶς ἐπόμενες οἰκουμενικὲς συνόδους, αὐτονόητα καὶ σταθερὰ σὲ ὅλες τὶς ἱστορικὲς περιόδους, μετὰ τὴν ἀπόσχισή τους, ἐντάσσονται ἀπὸ τὴν Ορθόδοξὴ Ἐκκλησία στοὺς Μονοφυσίτες καὶ χαρακτηρίζονται ως αἰρετικοί. Τὴν ἴδια ἀντιμετώπισή τους, ὅπως θὰ δοῦμε, βρίσκει κανεὶς καὶ στὸν Μέγα Φώτιο, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατόρθωσε νὰ ἐπαναφέρει μεγάλη μερίδα Ἀρμενίων στοὺς κόλπους τῆς Ορθοδόξου Ἐκκλησίας. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀρμένιοι ἀναγνωρίζουν τὸν Μονοφυσιτισμὸ τους, ἀντιπαραθέτοντάς τον πρὸς τὸν Ορθόδοξο Δυοφυσιτισμὸ, τὸν ὁποῖο θεωροῦν αἰρετικὸ, γιατί τὸν ταυτίζουν μὲ τὸν χωριστικὸ Δυοφυσιτισμὸ τοῦ Νεστορίου³. Γιὰ τὴν σταθερὴ ἀντιμετώπιση τῶν Ἀρμενίων ως αἰρετικῶν ἐνδεικτικῶς μόνον ἀναφέρουμε τὰ εξῆς. Στὶς κανονικὲς ἀποκρίσεις τοῦ Ἰωάννου, ἐπισκόπου Κίτρους, πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Δυρραχίου Κωνσταντῖνο Καβάσιλα, ὁ ὁποῖος περὶ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος, ρώτησε «εἰ ἔξεστι τοῖς Ἀρμενίοις ἐν αἷς πόλεσιν οἰκοῦσι, κατὰ πάσαν ἄδειαν κτίζειν Ἐκκλησίας, καὶ εἴτε χρῆ κωλύεσθαι ἢ ἐὰν αὐτοὺς ποιεῖν ως βούλονται», περιλαμβάνεται ἀπάντηση, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ φανερώνει τὸ ὑπερφυλετικὸ οἰκουμενικὸ πνεῦμα τοῦ Βυζαντίου, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως δείχνει καὶ τὴν σωτηριολογικὴ, ἀπὸ γνήσια χριστιανικὴ ἀγάπη προερχόμενη, στάση τῆς ἀποφυγῆς ἀναμειξέως Ορθοδόξων καὶ αἰρετικῶν, ὥστε, ὅπως γράφει τὸ κείμενον, «τῷ ἐστενωμένῳ καὶ ἀφωρισμένῳ τῆς τούτων οἰκῆσεως λαμβάνωσιν αἴσθησιν ως ἀπόβλητοι διὰ τὴν κατ' αὐτοὺς αἵρεσιν κρίνονται. ἐτέρου δέ, ἵνα κατὰ μικρὸν διὰ τὸ συχνῶς ὁμιλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς, πρὸς μετάθεσιν ἀπαλλάττωνται, εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλὰ τινὲς μὲν, ὅσους δὴ ἡ σωτηρία ἠγάπησε». Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἀπάντηση στὸ σύνολό της ἔχει ως εξῆς: «Ἐν ταῖς Χριστιανῶν χώραις καὶ πόλεσιν ἐνδέδοται μὲν ἀρχῆθεν οἰκεῖν καὶ ἀλλογλώσσους, καὶ ἐτεροδόξους, ἤγουν Ἰουδαίους, Ἀρμένιους, Ἰσραηλῖτας, Ἀγαρηνοὺς, καὶ λοιποὺς τοιούτους. πλὴν οὐκ ἀναμίξ μετὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ κεχωρισμένως. ὅθεν καὶ ἀφορίζονται τόποι ἐκάστη τούτων φυλῆ εἴτε ἐντὸς πόλεων, εἴτε ἐκτὸς, ὥστε τούτοις ἐμπεριγράφεσθαι, καὶ μὴ ἐπέκεινα τούτων τὰς οἰκῆσεις αὐτῶν ἐκτείνεσθαι. Ἐπιενόηται δὲ τοῦτο τοῖς πάλαι βασιλεῦσιν, ως ὄϊμαι, τριῶν ἐνεκεν. ἐνὸς μὲν, ἵνα τῷ ἐστενωμένῳ καὶ ἀφωρισμένῳ τῆς τούτων οἰκῆσεως λαμβάνωσιν αἴσθησιν, ως ἀπόβλητοι διὰ τὴν κατ' αὐτοὺς αἵρεσιν κρίνονται. ἐτέρου δέ, ἵνα κατὰ μικρὸν, διὰ τὸ συχνῶς ὁμιλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς, πρὸς μετάθεσιν ἀπαλλάττωνται. εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλὰ τινὲς μὲν, ὅσους δὴ ἡ σωτηρία ἠγάπησε. καὶ τοῦ τρίτου, ἵνα τοὺς καρποὺς τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν οἱ κατὰ βίον χρῆζοντες αὐτῶν ἀποφέρωνται. Τοίνυν καὶ οἱ Ἀρμένιοι, εἰ ἐν τόπῳ, ἐνθα περιγράφονται, καὶ ναοὺς κτίζουσι, καὶ τὰ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν ἐκτελοῦσι, μένουσιν ἀνεπηρέαστοι. τὸ αὐτὸ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοις πρόσεστι, καὶ Ἰσραηλῖταις, οἰκοῦσιν ἐν πόλεσι χριστιανικαῖς. εἰ δὲ τοὺς ὄρους ὑπερβαίνουσι τῆς ἀφορισθείσης αὐτοῖς συνοικήσεως, οὐ μόνον αὐτοὶ κωλυθῆσονται, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα τούτων, ὅποια δ' ἂν καὶ ᾧσι, καταστραφήσονται. τὸ γὰρ ἀνέτως ἔχειν καὶ εὐπαρρησιάστως ἐν τοῖς τοιοῦτοις, πάλαι ἀπώλεσαν»

4. Η κρατήσασα αυτή συνείδηση τῆς Ορθοδόξου Εκκλησίας περὶ τῶν Ἀρμενίων ὡς Μονοφυσιτῶν αἰρετικῶν φθάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς ἀρχιμανδῆτης Βασίλειος Στεφανίδης στὸ ἐγχειρίδιο τῆς Εκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἀφοῦ διαπιστώνει ὅτι στὴ Συρία, ὅπου κατ' ἀρχὴν εἶχε ἐπικρατήσει ὁ Νεστοριανισμὸς, «τὴν θέσιν του κατέλαβεν ἡ ἀντίθετος αἰρετικὴ διδασκαλία, ὁ μονοφυσιτισμὸς»⁵, ἐντάσσει σ' αὐτὸν καὶ τὴν ἀκραία του ἔκφραση ἀπὸ τὸν Εὐτυχή, τὸν ὁποῖο σημειωτέον δὲν ἔχουν δυσκολία νὰ καταδικάσουν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἄλλοι ἀντιχαλκηδόνιοι, παρασύροντες μὲ αὐτὸ τοὺς Ορθοδόξους σὲ ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις πῶς τάχα δὲν εἶναι Μονοφυσῖτες, ἀλλὰ καὶ τὸν μετριοπαθῆ τοῦ Σεβήρου, τὸν ὁποῖο τιμοῦν ὡς ἅγιο καὶ διδάσκαλο, παραμένοντες ἔτσι μετριοπαθεῖς ἔστω Μονοφυσῖτες. Ἀρχίζοντας δὲ τὴν περὶ Ἀρμενίων ἐνότητα ὁ Στεφανίδης γράφει. «Οἱ Ἀρμένιοι, πλὴν τῶν μονοφυσιτικῶν ἰδεῶν, ἔχουσι καὶ τὰς ἐπομένους διαφορὰς», τὶς ὁποῖες στὴ συνέχεια ἀναφέρει⁶.

4. Ἡ νέα, μὴ Ορθόδοξη, ἀντιμετώπιση τῶν Ἀρμενίων ὡς Ορθοδόξων

Περιέργως ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνος ἄρχισε νὰ προβάλλεται μίαν θέσιν ἄκρως ἀντίθετη πρὸς τὴν μακρῶνα αὐτὴ, συνοδικῶς κατοχυρωμένη καὶ διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγίων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους καὶ ὁ Μέγας Φῶτιος, ἐπιβεβαιωμένη παράδοση τῆς Εκκλησίας, ἡ θέσις καὶ ἡ ἀπόψη κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ Ἀρμένιοι κατ' ἀρχὴν, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι Ἀντιχαλκηδόνιοι Μονοφυσῖτες, Συροϊακωβίτες, Κόπτες καὶ Αἰθίοπες, μὲ τοὺς ὁποῖους εἶναι ἐνωμένοι οἱ Ἀρμένιοι, δὲν εἶναι Μονοφυσῖτες, οὔτε αἰρετικοὶ ἐπομένως, ἀλλὰ ἔχουν τὴν ἴδια μὲ μᾶς ὀρθόδοξη πίστις. Ὁ χωρισμὸς τους, ἡ ἀπόσχισή τους ἀπὸ τὴν Μία Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Εκκλησία δὲν ὀφείλεται σὲ θεολογικοὺς λόγους, σὲ διαφορὰς μας δηλαδὴ στὴν πίστις. Ὀφείλεται περισσότερο σὲ ἱστορικοὺς πολιτικοὺς λόγους καὶ ἐν μέρει στὴν διαφορετικὴ κατανόηση τῆς χριστολογικῆς ὀρολογίας⁷. Φταίει δηλαδὴ ἡ ἐναντι τῶν λαῶν αὐτῶν δυσμενῆς πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ποὺ τοὺς ἀνάγκασε νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὴν εἰνιαία ὀρθόδοξη αὐτοκρατορὶα καὶ ἡ ἀδυναμία τῶν θεολόγων καὶ τῶν δύο πλευρῶν νὰ ξεπεράσουν τὶς λέξεις καὶ τοὺς ὅρους, ποὺ τὰ κατανοοῦσαν διαφορετικὰ, καὶ νὰ μείνουν στὰ πράγματα, στὸ περιεχόμενο.

Παρακολουθώντας κανεὶς αὐτὲς τὶς ἐκτιμήσεις εὐκόλα διαπιστώνει ὅτι μὴ θεολογικοὶ λόγοι κυριαρχοῦσαν ὄχι τότε, ἀλλὰ τώρα. Τότε ἡ ἐνότητα στὴν πίστις, βασικὴ ἐκκλησιολογικὴ θέσις καὶ ἀπαιτήσις, εἶχε υἱοθετηθῆ ἀπὸ τὸ γνήσιο χριστιανικὸ κράτος, ποὺ εὐθυγραμμίζονταν ἀπόλυτα μὲ τὴν Εκκλησία, ὡς βασικὴ προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τοῦ κράτους. Τώρα ποὺ ὁ κόσμος διασπάσθηκε σὲ πάμπολλες κρατικὲς ἐνότητες ἀπὸ πολιτικὴ ἀπόψη, ποὺ τείνουν παρὰ ταῦτα σὲ πολιτικὴ ἐνότητα, ἡ μὴ θεολογικὴ καὶ ἀπαράδεκτη ἐκκλησιολογικὴ ἀπόψη ποὺ καλλιεργεῖται ἰδιαιτέρως στὰ πλαίσια τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιῶν ἐκτιμᾷ ὅτι πρέπει καὶ οἱ ἐκκλησίες, ἀκολουθώντας τὰ κράτη ἢ τὸν κόσμον θεολογικὰ, νὰ ἐνωθοῦν, ὄχι ἐξασφαλίζοντας προηγουμένως τὴν ἐνότητα στὴν πίστις καὶ στὴν ἀλήθεια (ἐνώσις ἐν τῇ ἀλήθειᾳ), ἀλλὰ διατηρώντας τὶς διαφορὰς τους (ἐνώσις ἐν τῷ ψεῦδει) ἀφοῦ κατὰ τὴν ἀπόψη αὐτὴ, ποὺ ἐκφράσθηκε καὶ ἐκφράζεται μὲ τὴν γνωστὴ θεωρία τῶν κλάδων καὶ ἄλλες νεότερες θεωρίες, καμμία ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες ἐκκλησίες, οὔτε ἡ Ορθόδοξη, δὲν δικαιούται νὰ διεκδικήσει τὴν ἀποκλειστικότητα στὴ διαδοχὴ τῆς Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς

καί' Αποστολικής Εκκλησίας, πού τήν συναποτελοῦν ὡς ἐνιαῖο δένδρο ὅλες οἱ διεσπασμένες ἐκκλησίες, ὡς κλάδοι αὐτοῦ τοῦ δένδρου. Ὁ πιό ἀπλός βέβαια ἀγρότης πού δέν ἔχει τήν σοφία τῶν εἰσηγητῶν τῆς θεωρίας γνωρίζει πῶς, ὅταν ἓνα κλαδί ἀποκοπεῖ ἀπό τόν κορμό τοῦ δένδρου καί δέν τρέφεται ἀπό τοῦς ἴδιους ἀκριβῶς χυμούς πού κυκλοφοροῦν στό δένδρο, ξηραίνεται. Ἄν, πρὶν ξεραθεῖ, φυτευθεῖ καί βλαστήσει, ἀποτελεῖ ἄλλο ξεχωριστό δένδρο, φύεται κοντά στό δένδρο τῆς Εκκλησίας, καί δέν ἀνήκει σ' αὐτή, "παραφύεται", καί αὐτό συμβαίνει μὲ τὶς αἰρέσεις.

Ἡ αὐστηρὴ καί σοβαρὴ ἀντιμετώπιση τῶν διαφορῶν στὴν πίστη θεωρεῖται πλέον σήμερα μεσαιωνικὴ στάση καί συμπεριφορὰ, ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν νοοτροπία καί τὶς τάσεις τῆς ἐποχῆς μας, γνώρισμα ὀλίγων φανατικῶν καί ζηλωτῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ἐπιμονή τους στὰ θέματα πίστεως ζημιώνουν πολὺ π.χ. τοῦς ἀδελφοὺς Κόπτες τῆς Αἰγύπτου, πού τοῦς ἀφήνουν μόνους καί ἀπροστάτευτους στὴν πλημμυρίδα τῶν Ἰσλαμιστῶν τῆς Αἰγύπτου ἢ ἀδυνατίζουν μέσα στό Παγκόσμιο Συμβούλιό Εκκλησιῶν τὴν πλευρὰ τῶν Ορθοδόξων, πού θὰ ἦταν πιὸ ἰσχυροί, ἀπέναντι τῶν πολυαριθμῶν καί πανίσχυρων Προτεσταντῶν, ἂν προσετίθεντο στοῦς Ορθοδόξους οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι Μονοφυσῖτες.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς τοῦς ἐκδηλα μὴ θεολογικοὺς λόγους, πού προβάλλονται ἀπὸ μία ἐκκοσμηκευμένη καί προσαρμοστικὴ θεολογία, ὑπάρχει στὴ στάση αὐτὴ ἓνας ἀπύθμενος θεολογικὸς ἐγκλωβισμὸς, ξένος πρὸς τὸ ὀρθόδοξο ἦθος, πρὸς τὸ ἦθος τῶν ἀγίων καί τῶν Πατέρων τῆς Εκκλησίας. Οἱ Πατέρες τῆς Εκκλησίας στηριζόμενοι στὴν διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων σέβονται τὴν Παράδοση τῆς Εκκλησίας, "ἐπόμενοι δὲ τοῖς πρὸ αὐτῶν ἀγίοις Πατράσι", οἱ ὁποῖοι ἀλαθῆτως σὲ οἰκουμενικὲς συνόδους διετύπωσαν σὲ ὅρους τὴν πίστη, δέν ἐπιχειροῦν νὰ ἄρουν "ὅρια αἰῶνια ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες" καί νὰ καινοτομήσουν σὲ θέματα πίστεως, ὅσο σοφοὶ καί φιλόσοφοι καί εὐφυεῖς καί σπουδασμένοι καί ἂν εἶναι κατὰ κόσμον. Θέτουν τὴν σοφία καί τὴ γνώση τους στὴν ὑπηρεσία ὄχι τῆς ἀνατροπῆς, ἀλλὰ τῆς κατοχυρώσεως τῆς πίστεως, πού βρίσκεται ἔτσι διαχρονικὰ σὲ θαυμαστὴ ἐνότητα μέσα στὴ διδασκαλία τῶν συνόδων, ἀλλὰ καί στὴ διδασκαλία τῶν Πατέρων. Ἐχει ὀρθὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ὑπάρχει τέτοια ἐνότητα μεταξὺ τῶν ἐπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων, πού φαίνεται σὰν νὰ ἀποτελοῦν ἐπτὰ ἀπλῶς συνεδρίες μιᾶς μόνον συνόδου. Κάθε μία ἀκολουθεῖ τὴν προηγούμενη, τὴν ἀλήθεια τῆς ὁποίας ἐπιβεβαιώνει καί συνεχίζει, καί ὅλες μαζὶ ἐκφράζουν τὴν ἀλήθεια τῆς Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Εκκλησίας. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσεως τῶν Ἀρμενίων καί τῶν ἄλλων Μονοφυσιτῶν ὅτι ἡ Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὀλίσθησε σὲ Νεστοριανισμό, παρασυρθεῖσα ἀπὸ τὸν ἅγιο Λέοντα, πάπα Ρώμης, προσβάλλει τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν συνόδων, τῶν προηγούμενων καί τῶν ἐπομένων, καί παρουσιάζει τοῦς συγχρόνους θεολόγους ἰκανότερους στό νὰ κατανοήσουν τὴν θεολογικὴ ὀρολογία τῶν Μονοφυσιτῶν καί νὰ μὴ τὴν παρεξηγήσουν, ὅπως τὴν παρεξήγησαν καί τὴν θεώρησαν ὡς αἰρετικὴ οἱ ἅγιοι Πατέρες τῶν Συνόδων, ἀλλὰ καί ἄλλες γιγάντιες καί κολοσσιαῖες θεολογικὲς καί πατερικὲς προσωπικότητες, πού ἀσχολήθηκαν μὲ τοῦς Μονοφυσῖτες, ὅπως ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, καί ὁ Μέγας Φῶτιος, οἱ ὁποῖοι ἐκφράζουν καί σφραγίζουν σὲ ἀδιάκοπη καί ἐνιαῖα σειρὰ τὴ διδασκαλία τῆς Εκκλησίας ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες, ὡς οἱ ἐπιφανέστεροι θεολόγοι αὐτῶν τῶν αἰώνων, ὁ ἅγιος Μάξιμος τοῦ εβδόμου, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός τοῦ ὀγδόου καί ὁ Μέγας Φῶτιος τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Καί ἂν ἀκόμη δέν ὑπολογίσει κανεὶς τὴν ἀγιότητα καί τὸν

φωτισμό του Αγίου Πνεύματος, που τους ξεχωρίζει άμεσα από τους συνήθως μέσα στην κοσμική τύρβη περιπωμένους συγχρόνους θεολόγους, και μόνον η εκπληκτική τους συγκρότηση και ο ανυπέβλητος γνωσιολογικός εξοπλισμός, τους καθιστούν γίγαντες ενώπιον των οποίων εμείς πρέπει να αισθανόμαστε ως νάνοι. Δεν εκατάλαβον λοιπόν αυτοί οι γίγαντες την χριστολογική ορολογία των Αντιχαλκηδονίων και τους προσήψαν άδικαιολόγητα την ρετσινιά των αίρετικών, και την καταλαβαίνουμε τώρα εμείς καλύτερα που τους θεωρούμε ομόδοξους και Ορθοδόξους, ώστε να μη χρειάζεται καν θεολογικός διάλογος, αλλά απλή διακήρυξη της ενώσεως;

Αντιλαμβάνομαι ότι ο προσμετρηθείς για όλες τις έισηγήσεις χρόνος τρέχει και για την δική μου και πρέπει να δούμε πώς ο Μέγας Φώτιος αντιμετώπισε τους Αρμένιους. Επειδή όμως από τη μελέτη των σχετικών έργων του προκύπτει σαφέστατα ότι οι θέσεις του αποτελούν εκ βάθρων ανατροπή της πορείας και των πορισμάτων, μέχρι και των πιο μικρών, του διεξαγομένου σήμερα θεολογικού διαλόγου μεταξύ της Ορθοδόξου Εκκλησίας και των Αντιχαλκηδονίων είναι πολύ πιο σπουδαίο αυτό να γίνει κατανοητό, παρά να παρουσιασθεί εν'εκτάσει η σχετική διδασκαλία του Μεγάλου Φωτίου, που μπορεί να γίνει και σε μία εκτενέστερη μορφή της έισηγήσεως ή σε ανεξάρτητο δημοσίευμα, χωρίς ασφαλώς αυτό να σημαίνει ότι δεν θα παρουσιασθούν εδώ, έστω και σύντομα, οι βασικές θέσεις του Μεγάλου Φωτίου.

5. Ο σύγχρονος Θεολογικός Διάλογος με τους Αντιχαλκηδονίους ανατρέπει την Ορθόδοξη Παράδοση. Δογματική σύγχυση.

Είναι απαραίτητο πάντως να λεχθεί ότι η προσπάθεια αποχαρακτηρισμού των Αρμενίων και των άλλων Αντιχαλκηδονίων ως Μονοφυσιτών αίρετικών και η παρουσίασή των ως κατά πάντα Ορθοδόξων, ενώ αποτελούσε απλώς προσωπική γνώμη ελαχίστων θεολόγων, και ως εκ τούτου δεν ήταν ιδιαίτερος ανησυχητική, στις ημέρες μας αποτελεί βασική γραμμή πάνω στην οποία πορεύεται ο επίσημος Θεολογικός Διάλογος της Ορθοδόξου Εκκλησίας με τους Μονοφυσίτες, ο οποίος συναντά λόγω αυτής του της πορείας την δικαιολογημένη αντίδραση μερικών αυτοκέφαλων εκκλησιών, του Αγίου Όρους και μεμονωμένων θεολόγων. Οι Αντιχαλκηδόνιοι χωρίς να εγκαταλείψουν τις δύο βασικές τους θέσεις, την απόρριψη της Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου και την μη'αρίθμηση των δύο φύσεων του Χριστού μετά την ένωση, που αρκούν για να θεωρούνται ως Μονοφυσίτες αίρετικοί, κατόρθωσαν προβάλλοντας ασθενέστατα θεολογικά επιχειρήματα, τα οποία κονιορτοποιεί ο Μ. Φώτιος, να οδηγήσουν τα ορθόδοξα μέλη της Επιτροπής του Διαλόγου στη θέση ότι οι δύο εκκλησίες έχουν κληρονομήσει την ίδια αποστολική πίστη και παράδοση και ότι αποτελούν δύο οικογένειες Ορθοδόξων Εκκλησιών. Σχετικά μάλιστα με τ'όνομα των Αντιχαλκηδονίων, που αποτέλεσε θέμα συζητήσεως στον Διάλογο, με την επιμονή τους οι Αντιχαλκηδόνιοι επέτυχαν να μην ονομάζονται πλέον Μονοφυσιτικές Εκκλησίες ή Προχαλκηδόνιες Εκκλησίες, αλλά σε πρώτη φάση δέχθηκαν να ονομάζονται Αρχαίες Ανατολικές Εκκλησίες. Εζήτησαν κατόπιν να ονομάζονται απλώς Ορθόδοξες Εκκλησίες. δεν δέχθηκαν συμβιβαστική πρόταση των Ορθοδόξων να ονομάζονται Ανατολικές Ορθόδοξες μη Χαλκηδόνιες Εκκλησίες, ζήτησαν την απάλειψη του μη Χαλκηδόνιες Εκκλησίες και

ονομάζονται τώρα στο Διάλογο Ανατολικές Ορθόδοξες Εκκλησίες, επιβεβαιουμένης έτσι δια του ὀνόματος τῆς ἀνυπάρκτου ἐν τοῖς πράγμασι Ορθοδοξίας των. Οἱ διεργασίες αὐτὲς στὰ πλαίσια τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου εἶχαν καὶ ἔχουν σὰν συνέπεια νὰ δημιουργηθεῖ ὄντως τὸ κοινῶς λεγόμενο *comfusio*, σύγχυση ἀληθινή, κατὰ τὴν συγχυτικὴ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Χριστολογία. Τὰ ὀνόματά Ορθοδοξία καὶ Ορθόδοξος δὲν χαρακτηρίζουν πλέον μόνον τὶς κατὰ παράδοσιν Ορθόδοξες Εκκλησίες, τὶς ἐνωμένες ἀπολύτως στὴν πίστη, τὴν λατρεία καὶ τὴν διοίκηση, ποὺ ἔχουν ἐπὶ κεφαλῆς ὡς πρῶτον τῆ τιμῆ τὸν οἰκουμενικὸ τῆς Κων/πόλεως θρόνο, ἀλλὰ καὶ τοὺς Μονοφυσίτες Ἀντιχαλκηδονίους. Ἐτσι μέσα στὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν ταυτιζόμεστε οἱ Ορθόδοξοι μὲ τοὺς Μονοφυσίτες καὶ ὀνομαζόμεστε ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ Ορθόδοξοι, συμμετέχοντας σὲ κοινὲς "διορθόδοξες" ἐπιτροπές. Τὸ πιὸ δυσάρεστο ὅμως εἶναι, μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀμβλυνση, νὰ συγκροτοῦμε καὶ μόνοι μας διορθόδοξες ἐπιτροπές καὶ νὰ συντάσσουμε κοινὰ κείμενα μὲ τοὺς Μονοφυσίτες ὡς κείμενα τῶν Ορθοδόξων.

Μέσα λοιπὸν σ' αὐτὴν τὴν σύγχυση, ποὺ δημιουργήθηκε καὶ ἀπὸ τὶς σχετικὲς μελέτες μερικῶν θεολόγων, καὶ ἀπὸ τὶς θεολογικὲς διεργασίες στὰ πλαίσια τοῦ Διαλόγου, δὲν εἶναι καθόλου περιεργὸ τὸ ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔχουν περάσει καὶ στὴ θεολογικὴ ἔρευνα καὶ διδασκαλία στὶς θεολογικὲς μας Σχολές ἀλλὰ καὶ στὴ γενικώτερη ἐναντι τῶν Μονοφυσιτῶν στάση μας. Εἶναι π.χ. ἀξιο παρατηρήσεως ὅτι, ἐνῶ οἱ Σχολές μας δὲν χορηγοῦν διδακτορικὸ δίπλωμα οὔτε σὲ Ρωμαιοκαθολικοὺς οὔτε σὲ Προτεστάντες ἢ ἄλλους ἑτεροδόξους, χορήγησαν ὅμως σὲ Κόπτες Θεολόγους. Σὲ μελέτες καθηγητῶν γράφεται ὅτι οἱ Μονοφυσίτες τῆς Αἰγύπτου δὲν εἶναι αἰρετικοὶ ἀλλὰ σχισματικοί, μὲ ἐπικληση μάλιστα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ τοῦ οἴποιου παρερμηνεύεται ἡ διδασκαλία.

Στὰ ἴδια πλαίσια προσεγγίσεως πρὸς τοὺς Μονοφυσίτες, τοποθετεῖται καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι ὁ Τόμος τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου δὲν εἶναι ἐπιηρεασμένος ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Λέοντος Ρώμης, τὸν οἴποιον οἱ Μονοφυσίτες θεωροῦν νεστοριανίζοντα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου, σὰν νὰ ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν ἅγιον Λέοντα καὶ στὸν Ἅγιον Κύριλλον.

6. Οἱ Ἀρμένιοι εἶναι αἰρετικοί. Ἡ ἀποκήρυξη τῆς πλάνης καὶ ἡ ἐπιστροφή εἶναι ἡ μόνη δυνατότης γιὰ τὴν ἔνωση.

Ευτυχῶς ὅμως ποὺ ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴ σύγχυση ὑπάρχει ἡ σαφέστατη καὶ διαυγὴς διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων, ἡ ὁποία τελικῶς θὰ ἰσχύσει ὡς κριτήριον καὶ ὡς γνώμων.

Υπάρχουν τὸ ἔργο καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Μ. Φωτίου ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ θέμα τῶν Ἀρμενίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἀξιοποιήθηκαν ἐπαρκῶς καὶ δὲν γονιμοποίησαν ἀκόμη τὴν σύγχρονη θεολογικὴ σκέψη, γιὰτὶ παραμένουν ἀγνωστα.

Ὁ Μ. Φώτιος εἶναι πράγματι μεγάλη προφητικὴ φυσιογνωμία, ποὺ στάλθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ σὲ δύσκολους γιὰ τὴν Ἐκκλησία καιροὺς, ὅταν ὁ παπικὸς ἀπολυταρχισμὸς, στηριζόμενος στὴν ἀνερχόμενη πολιτικὴ δύναμη τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, ἐπεδίωξε, καταργώντας τὸ συνοδικὸ

σύστημα διοικήσεως τῆς Εκκλησίας καὶ ἀνακηρυσσόμενος σὲ αὐτάρκη καὶ ἀλάθητο θεσμό σὲ θέματα πίστεως, νὰ ἐπέμβει ἀφ' ἐνὸς στὰ ὅρια δικαιοδοσίας τῶν αὐτοκέφαλων ἐκκλησιῶν, ὅπως ἐγίνε μετὰ τὴν περίπτωση τῆς Βουλγαρίας, καὶ συγχρόνως νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ κύρος παραδεδομένων δογμάτων, καινοτομώντας σὲ θέματα πίστεως.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀντίδραση τοῦ Μ. Φωτίου, ὁ ὁποῖος, ἀγνοώντας τοὺς πολιτικοὺς συσχετισμοὺς, μετὰ καθαρῶς θεολογικὰ κριτήρια, ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν καθαρότητα τῆς πίστεως καὶ τὴ διατήρηση τοῦ ἀποστολοπαραδότου συνοδικοῦ συστήματος διοικήσεως τῆς Εκκλησίας, ἐνῶ συγχρόνως μετὰ τὸ ἀρίστα σχεδιασμένο ἱεραποστολικὸ τοῦ ἔργου δυναμικὰ διέδωσε τὸ κήρυγμα τοῦ Ευαγγελίου στοὺς σλαβικοὺς λαοὺς διευρύνοντας γεωγραφικὰ καὶ ἐνισχύοντας μετὰ νέους πληθυσμοὺς τὴν Ορθόδοξὴν Εκκλησίαν. Ὁ δυναμικὸς αὐτὸς σχεδιασμὸς, ὡς ποιμαντικὴ ἀσφαλῶς εὐθύνη γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων μέσα στὴν Εκκλησίαν, περιέλαβε, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀπίστους καὶ ἀλλοθρήσκους, καὶ τοὺς αἰρετικούς, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Εκκλησίας ποὺ τὴν προβάλλει ὁ Μ. Φώτιος, ἀν δὲν ἐπιστρέψουν στὴν Εκκλησίαν καὶ μείνουν στὴν αἵρεση, χάνουν τὴν σωτηρίαν τους. Ἡ ποιμαντικὴ ἐπομένως εὐαισθησία τῆς Εκκλησίας γιὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἐκτὸς αὐτῆς ἀνθρώπων, δὲν ἐξαντλεῖται στὸ ἱεραποστολικὸ πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους ἔργο, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ πρὸς τοὺς αἰρετικούς. Ἡ διπλὴ αὐτὴ διάσταση, ἐκδηλη στὸ ἔργο καὶ στὴ διδασκαλίαν τοῦ Μ. Φωτίου, ἔχει ἐκλείψει στίς ἡμέρας μας, γιατί ἔχουν καταργηθῆ τὰ ὅρια μεταξὺ Ορθοδοξίας καὶ αἵρέσεως, καὶ οἱ θεωρούμενοι προηγουμένως ὡς αἰρετικοὶ ἀποτελοῦν "ἐκκλησίες", καὶ "ἀδελφές" μάλιστα "ἐκκλησίες", ὁπότε ἡ ἔνωση δὲν θεωρεῖται ὡς ἐπιστροφή τους στὴν Εκκλησίαν, ἀλλ' ὡς ἔνωση τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως ἔχει καθιερωθῆ κακῶς νὰ λέγεται ἀπὸ ὅλους μας, γιατί μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐκκλησιαστικοποιοῦμε τὶς αἵρέσεις καὶ τὶς ἐξισώνουμε ὡς ἐκκλησίες μετὰ τὴν Εκκλησίαν.

Ἐχει πράγματι καταγραφῆ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ προκύπτει ἀπὸ μαρτυρίες τοῦ ἰδίου τοῦ Μ. Φωτίου καὶ ἄλλων συγγραφέων μία κατ' ἀρχὴν ἐπιτυχὴς προσπάθεια ἐπιστροφῆς τῶν Ἀρμενίων στὴν Ορθόδοξὴν Εκκλησίαν. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ ὁ Φώτιος ἔστειλε ἐπιστολὰς στὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀρμενίων Ἀσοῦτ καὶ στὸν καθολικὸν τους Ζαχαρία, τὶς ὁποῖες ἐκόμισε ὁ μητροπολίτης Νίκης Ἰωάννης. Στίς ἐπιστολὰς αὐτές, ποὺ σώθηκαν Ἀρμενιστὶ καὶ σὲ λατινικὴ μετάφραση, ἐπρότεινε τὴν ἔνωσίν τους μετὰ τὴν Ορθόδοξὴν Εκκλησίαν. Σὲ σύνοδο Ἀρμενίων ἐπισκόπων ποὺ ἐγίνε στὴν πόλιν Ἄντ τὸ 864 ἀναγνώρισαν οἱ Ἀρμένιοι τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδο καὶ ἀπεκήρυξαν τὸν Μονοφυσισμὸ 10.

Ὁ ἅγιος Φώτιος ἀναφέρεται σ' αὐτὴν τὴν ἐπιστροφή τῶν Ἀρμενίων στὴν γνωστὴ Εγκύκλιον Ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς, στὴν ὁποία καταγγέλλει τὶς ἐπεμβάσεις τοῦ πάπα στὴ Βουλγαρίαν καὶ τὴν ἀθέμιτην προσθήκην τοῦ filioque στὸ σύμβολο τῆς πίστεως. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς στὴ συνάφεια τοῦ κειμένου ὀφείλεται στὸ ὅτι θέλει νὰ δείξῃ ὅτι ἡ Εκκλησία μετὰ τὴν καταδικὴν τῶν παλαιῶν αἵρέσεων διερχόταν περίοδον εἰρήνης καὶ πνευματικῆς καρποφορίας. Μετὰ κέντρο μάλιστα τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναβλύζουν οἱ πηγές τῆς Ορθοδοξίας, ἀρδεύονταν οἱ ψυχὲς σ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, καὶ μάλιστα ἐκεῖ ὅπου εἶχε ἐπικρατήσῃ ξηρασία καὶ ἀνομβρία καὶ εἶχαν μεταβληθῆ οἱ χῶρες, ὅπου εἶχαν ἐπικρατήσῃ οἱ αἵρέσεις, σὲ ἔρημες καὶ ἀγονες περιοχές, ὅπως συνέβη μετὰ τοὺς

Ἀρμένιους. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ κείμενο ἀρκεῖ μόνο του νὰ δείξει, ὅτι ὁ Μ. Φώτιος θεωρεῖ τοὺς Ἀρμένιους ὡς δυσσεβεῖς αἰρετικούς, ποὺ παρασύρθηκαν στὴν αἵρεση ἀπὸ τοὺς Ἰακωβίτες, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, εὐρίσκονται ἀπὸ τότε σὲ πλάνη καὶ δὲν εἶναι Ορθόδοξοι. ἡ μόνη δυνατότης νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἐκκλησία εἶναι νὰ ἀποκηρύξουν τὴν πλάνη καὶ νὰ ἀναθεματίσουν ὅλους τοὺς πατέρωνες καὶ διδασκάλους τους, ἀκραίους καὶ μετριοπαθεῖς: «Καὶ γὰρ οἱ τὴν Ἀρμενίαν ὀικοῦντες τῷ τῶν Ἰακωβιτῶν ἐνισχυμένοι δυσσεβήματι καὶ πρὸς τὸ ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας ἀπαυθαδιαζόμενοι κήρυγμα, ἀφ' οὔπερ ἡ πολυάνθρωπος ἐκείνη καὶ ἀγία τῶν πατέρων ἡμῶν κατὰ Καλχηδόνα συνεκροτήθη σύνοδος, τῶν υἱετέρων εὐχῶν ἡμῖν ἐπαμυνόντων, τὴν μακρὰν ἐκείνην πλάνην ἀποθέσθαι ἐνεδυναμώθησαν. καὶ λατρεύει σήμερον καθαρῶς καὶ ὀρθοδόξως ἡ τῶν Ἀρμενίων λῆξις τὴν Χριστιανῶν λατρείαν, Εὐτυχῆ καὶ Σεβῆρον καὶ Διόσκορον καὶ τοὺς κατὰ τῆς εὐσεβείας πετροβόλους Πέτρους καὶ τὸν Ἀλικαρνασεῖ Ἰουλιανὸν καὶ πάσαν αὐτῶν τὴν πολὺσπορον διασποράν, ὡς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, μυσαττομένη καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις τοῦ ἀναθέματος ὑποβάλλουσα»¹¹.

Ἡ ἐνωση αὐτὴ τῶν Ἀρμενίων δὲν κράτησε φαίνεται γιὰ πολὺ. Ἡ καθαίρεση τοῦ Μ. Φωτίου ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνον δὲν ἐπέτρεψε τὴν ολοκλήρωση καὶ ἐμπέδωση αὐτῆς τῆς προσπάθειας. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ μαρτυρία τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνει μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια περίπου, τὸ 918 - 920, τὴν προσπάθεια. Γράφοντας δὲ πρὸς τὸν Ἀρμένιο ἄρχοντα ἀναφέρεται στὸν πατριάρχη Φώτιο καὶ στὴν ἀποτυχούσα προσπάθειά του, ποὺ τὴν ἀποδίδει εἰς "τὰς τῶν πραγμάτων περιπέτειας": "Περὶ οὗ καὶ τῷ ἡμετέρῳ πατρί, φημὲν δὴ Φωτίῳ τῷ ἀγιωτάτῳ πατριάρχῃ, ὅς μικρὸς ἀγῶν καταβέβληται τοῦτο μὲν λόγοις, τοῦτο δὲ καὶ ἀποστολῆ ἀνδρῶν, εἰ καὶ τῶν πραγμάτων αἱ περιπέτειαι ἐπὶ τὸ τέλος ἐλθεῖν τὴν σπουδὴν ἀπεκώλυσαν"¹². Τὴν ἴδια περίοδο καὶ ὁ Ἀρέθας Καισαρείας, ἀπαντώντας σὲ ἐπιστολὴ τῶν Ἀρμενίων, λέγει ὅτι πολλοὶ μεγάλοι καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἔγραψαν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας καὶ μὲ τοὺς ἀγῶνες τοὺς καθιστοῦν ὑπευθύνους τοὺς ἀντιλέγοντας. Περιλαμβάνει μετὰ αὐτῶν καὶ τὸν Μέγα Φώτιο, τοῦ ὁποῖου ἐξαιρεῖ τὴν σοφία τὴν παρρησία, τὴν ὀργανωτικότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα, ἀφοῦ παρουσιάζει ὅτι πολλοὶ Ἀρμένιοι ἐπείσθησαν καὶ προσῆλθαν στὴν Ἐκκλησία. «Μέθ' ὧν καὶ ὁ χθὲς τὲ καὶ πρῶν ἱερὸς μὲν τὸ γένος, ἱερώτερος δὲ τὴν σοφίαν, ὅση τὲ θεία καὶ ὅση τῆς κατ' ἀνθρώπους λογίζεται. Τίς οὗτος; Ὁ τοῖς οὐρανοῖς ἀδύτοις τὰ νῦν ἐγκατοικιζόμενος Φώτιος ὅς τοῖς κατὰ ταῦτα εἰκαιολογοῦσι τῶν Ἀρμενίων υἱῶν γενναίῳ λόγῳ καὶ θεοφιλεῖ ψυχῆς παραστήματι καὶ ἀνανταγωνίστῳ γνώμῃ καὶ διαρκεῖ σαφῶς ἐφορμήσας εἶλε μὲν τῶν ἀντιπάλων ὅσον φιλήκοον, ὅσον εἰς σύνεσιν οὐ παρέσφηλεν, ὅσον ταῖς ἀποθήκαις ἢ τοῖς σταθμοῖς τοῦ θεοῦ δίκαιον ἐναυλιζέσθαι»¹³.

7. Ἀνεκμετάλλευτα καὶ ἀγνώστα κείμενα τοῦ Μ. Φωτίου κατὰ τῶν Ἀρμενίων.

Ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς μαρτυρίες προκύπτει ὅτι ὁ Φώτιος ἔγραψε ἢ ἐξεφώνησε λόγους, «τοῦτο μὲν λόγοις τοῦτο δὲ καὶ ἀποστολῆ ἀνδρῶν», καὶ ὅτι ἀπέναντι στὴν ἀσταθὴ καὶ σὲ πιθανολογίες στηριζόμενη ἐπιχειρηματολογία τῶν Ἀρμενίων ἀντέταξε «γενναῖο λόγο», «θεοφιλὲς παράστημα ψυχῆς», «ἀνανταγώνιστο καὶ διαρκὴ γνώμη». Σῶζονται πράγματι ἐλληνιστῶν δύο μακρὲς ἐπιστολὲς τοῦ Φωτίου, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 284 καὶ 285 στὴ νέα ἐκδοσι τῶν ἐπιστολῶν τῆς Λειψίας ἀπὸ τοῦς Λαούρδα - Westerink. Ἰδιαιτέρα ἡ πρώτη ποὺ ἐπιγράφεται

Κατά τῆς Θεοπασχιτῶν αἰρέσεως εἶναι μακρότατη πραγματεία ἀποτελούμενη ἀπὸ 3294 στίχους, ποὺ ὅπως παραδέχεται ὁ Μ. Φώτιος ἐπεξετάθη "πέρα τοῦ μετρίου" (3189), γιατί ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἐκτενές γράμμα, "τὸ μακρότερον τῆς Ἰλιάδος" (3190), τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀρμενίων Ἀσωτίου (Ἀσοῦτ - Ἀσῶτ), στὸ ὁποῖο περιέχεται ὅλη ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Μονοφυσιτῶν ἐναντίον τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, "αἱ ἐκαιολογίαι" τῶν Ἀρμενίων, ὅπως τὶς χαρακτηρίζει ὁ Ἀρέθας, τὶς ὁποῖες ἀνήρρεσε ὁ Μ. Φώτιος.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐπιστολιμαίας αὐτῆς πραγματείας εἶναι μεγίστη. Ἐχει παρατηρηθῆ σωστὰ πὺς ὅ,τι εἶναι γιὰ τὴν Πνευματολογία ἢ πραγματεία "Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας" τὸ ἴδιο εἶναι γιὰ τὴν Χριστολογία ἢ πραγματεία αὐτὴ "Κατὰ τῆς Θεοπασχιτῶν αἰρέσεως"¹⁴. Ἐνῶ ὅμως ἡ πρώτη εἶναι πασίγνωστη, σ' αὐτὴν στηρίζεται ὅλη ἡ μετὰ τὸν Φώτιο γραμματεία γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔχει δὲ μελετηθῆ καὶ ἀξιολογηθῆ ἐπανελημμένως καὶ ἀπὸ τὴν σύγχρονη θεολογικὴ ἔρευνα, ἡ δευτέρα παραμένει παντελῶς σχεδὸν ἀγνωστὴ καὶ ἀναξιοποίητη. Τὸ σημαντικώτερο μάλιστα εἶναι ὅτι ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα καὶ οἱ θέσεις ποὺ προβάλλονται καὶ σήμερὰ ἀπαράλλακτα στὸν Θεολογικὸν Διάλογο ἀπὸ τοὺς Ἀντιχαλκηδόνιους, ἐνώπιον τῶν ὁποίων οἱ Ὀρθόδοξοι Θεολόγοι, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Διαλόγου, αἰσθάνονται τουλάχιστον ἀμήχανοι καὶ συγκαταβατικοί, ἀντιμετωπίζονται μὲ τὴν ἴδια μέθοδο, δύναμη καὶ πειθῶ ποὺ γνωρίζομε ἀπὸ τὸ κλασικὸ Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ἔργο τοῦ Μ. Φωτίου. Εἶναι φυσικὰ ἀδύνατο νὰ γίνῃ ἐδῶ ἡ θεολογικὴ ἀνάλυση καὶ παρουσίαση τοῦ μοναδικοῦ ὄντως αὐτοῦ γιὰ τὴν Χριστολογία ἔργου. Λόγω ὅμως τῆς μεγάλης του σπουδαιότητος καὶ τῆς ὀχι εὐτυχοῦς τροπῆς ποὺ πῆρε ὁ Θεολογικὸς Διάλογος εἶναι ἐπείγουσα ἀναγκαιότης τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ ἐκδοθῆ σὲ μετάφραση μὲ θεολογικὴ εἰσαγωγή καὶ κατάλληλο θεολογικὸ σχολιασμό, ὥστε νὰ ἀξιοποιηθῆ ἀπὸ τὴν σύγχρονη θεολογικὴ ἔρευνα καὶ νὰ συμβάλῃ οὐσιαστικὰ ἀπὸ πλευρᾶς Ὀρθοδόξου στὸν διεξαγόμενο Διάλογο. Καὶ μολονὶ ὅλοι βαρυνόμεθα μὲ πολλὰς ἄλλες ἀσχολίες καὶ ἔχομε βαρὺ φόρτο στοὺς ὤμους μας, ἐλπίζω μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ νὰ μπορέσω νὰ ἀνταποκριθῶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο.

Ἡ ἄλλη ἐπιστολιμαία πραγματεία, ποὺ ἐπιγράφεται "Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρμενίους" ὑπ' ἀριθμ. 285 στὴ νέα ἔκδοσις τῆς Λειψίας, εἶναι πολὺ μικρότερη σὲ ἔκτασι, ἀποτελεῖται ἀπὸ 479 στίχους. συμπληρῶνει ὅμως μὲ νέες θέσεις τὴν διδασκαλία τοῦ Μ. Φωτίου¹⁵.

Πρέπει συναφῶς νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι ἡ ἀγνοία αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐπομένως καὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Φωτίου ὀφείλεται κυρίως στὸ ὅτι οἱ ἐπιστολὰς δὲν εἶχαν περιληφθῆ στὶς παλαιότερες ἐκδόσεις, οὔτε καὶ στὴν P.G. τοῦ Migne. Τὶς δημοσίευσε τὸ 1971 ὁ Darrouzes στὸ REB, ἀπ' ὅπου τὶς παρέλαβε καὶ ἡ ἔκδοσις τῆς Λειψίας¹⁶.

Ἐπίλογος

Οἱ Ἀρμένιοι εἶναι εὐγενῆς καὶ συμπαθῆς λαός. Συμπορεύθηκαν μὲ τοὺς Ἕλληνας σὲ δύσκολους καιροὺς, ἀντιμετώπισαν τὴν ἴδια σκληρότητα ἀπὸ ξενικὲς κατακτήσεις μέχρι

τῶν τελευταίων ἐπονειδίστων σφαγῶν στὶς δύο πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνος μας. Πενήντα χιλιάδες πρόσφυγες Ἀρμένιοι μαζί με τοὺς ὁμοεθνεῖς μας πρόσφυγες τῆς Μικρασίας καὶ τοῦ Πόντου βρῆκαν θαλπωρὴ καὶ καταφύγιο στὴ χώρα μας, ὅπου ζοῦν με ἐντιμότητα, ἐργατικότητα καὶ προκοπή. Φιλικώτατα τοὺς ἀντιμετωπίζει σὲ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο καὶ κοσμικὸ ὁ Μ. Φώτιος. Ἐπανελημμένως ἀποκαλεῖ τὸν Ἀσώτιο φίλο καὶ συγγενή. Ἐπισημαίνει ὁμως ὅτι τὰ θέματα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀληθείας κινοῦνται σὲ ἄλλη διάσταση, ὄχι στὸ χῶρο τῶν πρόσκαιρων σκοπιμοτήτων, ἀλλὰ στὸ χῶρο τῆς αἰωνιότητος, τὴν εἴσοδο στὴν οἰκία ἐγγυῶνται ὄχι τὸ σχῆμα καὶ ἡ αἴρεσις, ἀλλὰ ἡ Μία Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Τοῦ γράφει. «Μὴ σοὶ γένοιτο, τερπνὸν φιλίας καὶ συγγενείας ἀγλαίσμα, μήτε σοὶ μήτε τινὶ ἄλλω, ὅσοις τὸ Χριστοῦ ἐπικαλεῖται ὄνομα, μηδαμῶς κατὰ τὸ ἐκεῖθεν κριτήριον εἰς τοιαύτην ὑποβληθῆναι καὶ τηλικαύτην ἐξέτασιν καὶ τότε μεταμανθάνειν τὴν ἀλήθειαν, ὅτε πλέον οὐδὲν τοῦ πικρότερον κολάζεσθαι περιγίνεται»¹⁷.

Αὐτὴν τὴν ἄλλη πραγματικότητα, τὴν ἄλλη διάσταση τῆς ἀληθείας, εἶχαν πάντοτε ὡς κριτήριο οἱ Ἅγιοι, καὶ ὁ Μ. Φώτιος, γι' αὐτὸ ἦσαν ἀνυποχώρητοι σὲ θέματα πίστεως καὶ ἀληθείας.

1. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου Ρ.Γ. 25, 188.

2. Βλ. Ἀρχιμ. Βασ. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1959, σελ. 243. Χ.Μ. Μπαρτικιάν, Ἑλληνισμὸς καὶ Ἀρμενία, Ἀθῆναι 1991, σελ. 63-65.

3. Βλ. π.χ. Χ.Μ. Μπαρτικιάν, αὐτόθι, σελ. 61: «Ἡ στάση τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν ἐναντι τῶν Ἀρμενίων τοῦ Βυζαντίου δὲν ἦταν μονοειδής. Αὐτὴ ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν ὁμολογία πίστεως τῶν Ἀρμενίων. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐναντι τῶν μονοφυσιτῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν ἀσπαθέντων τὸν διφυσισμὸ ἦταν τελειῶς διαφορετικὴ. Οἱ μονοφυσῖτες Ἀρμένιοι, ποὺ παρουσίαζαν τὴν ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν Ἀρμενίων τοῦ κράτους, ἀποτελοῦντες κοινότητες, ἔμεναν παραγκωνισμένοι ἐν ἀντιθέσει με τοὺς Ἀρμένιους Χαλκηδονῖτες, οἱ ὁποῖοι ὄντες ὁμόδοξοι τῶν Ἑλλήνων, ἀπολάμβαναν ὅλων τῶν δικαιωμάτων τῶν Ρωμαίων πολιτῶν».

4. Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κα-νόμων, Ἀθῆναι 1855, τόμ. 5, σελ. 415.

5. Ἀρχιμ. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 220.

6. Αὐτόθι, σελ. 413.

7. Αὐτὴν τὴν ἀποψη ἀπηχεῖ καὶ τὸ ἐκτενὲς γιὰ τὴν "Ἀρμενία" ἄρθρο τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, (τόμ.3, στ. 167-195) τοῦ Ἀθ. Ἀρβανίτη, ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος στὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας δικαιολογεῖ τὴν δυσφορία τῶν Ἀρμενίων, ὅταν χαρακτηρίζονται ὡς Εὐτυχιανοὶ καὶ Μονοφυσῖτες, ἀποδίδει δὲ τὸν χωρισμὸ τοὺς ἴσως καὶ εἰς λόγους ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, παρὰ δογματικῆς διδασκαλίας: «Τὸ ἀτύχημα δι' αὐτὴν εἶναι κατὰ βάθος ἡ ἀρνήσις νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον ὡς Δ' Οἰκουμενικὴν, γεγονόςς τὸ ὁποῖον προεκάλεσε καὶ τὴν ἀπόσχισιν τῆς ἐκ τῆς καθόλου

Ἐκκλησίας. Τοῦτο ὀφείλεται, ὡς ἐσημειώθη ἐν τῷ ὀικείῳ τμήματι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰς τὸ ὅτι λόγω τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν δὲν ἠδυνήθη αὐτὴ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐν λόγω Σύνοδον. Ἴσως δὲ καὶ λόγω δυσαρεσκείας πρὸς τὸν Μαρκιανὸν καὶ τὴν Πουλχερίαν, τοὺς μὴ βοηθήσαντας τοὺς Ἀρμένιους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐξαπέλυσε αὕτη τὸ κατὰ τῆς Συνόδου ἐκείνης ἀνάθεμα, ἀφορμωμένη οὕτως ἐκ λόγων ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἢ δογματικῆς» στ. 191.

8. Ν. Ματσούκα, Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση, Θεσσαλονίκη 1992, σελ.35-36. Γιὰ τὴν ἀληθὴ θέση τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ βλ. τὴν ἰδική μας μελέτη, Ἡ "Ὁρθοδοξία" τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Μονοφυσιτῶν, Θεσσαλονίκη 1994.

9. Τὴν τάση αὐτὴ ἐκπροσωπεῖ ἡ μελέτη τοῦ Γ. Μαρτζέλου, Γένεση καὶ πηγές τοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνας. Συμβολὴ στὴν ἱστορικοδογματικὴ διερεύνηση τοῦ Ὁρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Θεσσαλονίκη 1986, τῆς οἵποιος τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι "ὁ Ὁρος τῆς Χαλκηδόνας κατὰ τὸ δογματικὸ του περιεχόμενον δὲν εἶναι ἀπλῶς σύμφωνος μὲ τὴ Χριστολογία τοῦ Κυρίλλου, ἀλλὰ ἔχει ἐμφανῶς Κυρίλλειο χαρακτήρα", σελ. 221. Σχετικῶς βλ. καὶ Β. Φανουργάκη, Ὁ Κυρίλλιος χαρακτήρας τοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνας στὸ Διάλογο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὶς Ἀρχαῖες Ἀνατολικὰς μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες. Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, Θεσσαλονίκη 1993.

10. Βλ. σχετικῶς Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου Πρὸς Ἱερομόναχον Ἱερώνυμον κατὰ Ἀρμενίων. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ ἀοιδίμου σοφοῦ καὶ φωτισμένου Γέροντος Δανιὴλ, ποὺ καταλέγεται σὶς μεγάλες ἀγιορειτικὲς μορφές τῶν τελευταίων χρόνων δημοσιεύεται στὸν τόμο ε' τῆς σειρᾶς τῶν ἀπάντων του, ὁ ὁποῖος φέρει τίτλον Ἐξ ἑρήμου Διατυπώσεις, σελ. 49-71. Ἀναιρεῖ τὶς ἀπόψεις τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Πολυκάρπου Ψωμιάδου, μετέπειτα ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος πρὸ ἐκατὸ ἀκριβῶς ἐτῶν, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνος ἰσχυριζόταν ὅτι «ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία μόνον κατὰ τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς τύπους διαφέρει τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ ὅτι λόγοι οὐχὶ οὐσιωδῶς δογματικοὶ ἀπέσπασαν αὐτοὺς ἀφ' ἡμῶν». Ἡ σχετικὴ ἐπιστολιμαία πραγματεία τοῦ Γέροντος Δανιὴλ πρὸς τὸν Ἱερομόναχον Ἱερώνυμον ἔχει ἡμερομηνίαν 24 Μαρτίου 1892.

Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς προσπάθειας αὐτῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀρμενίων δίδει ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Φώτιος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀρμενίων Ἀσοῦτ' ἢ Ἀσῶτ, ἐπιγραφόμενῃ Κατὰ τῆς Θεοπασχιτῶν. Ἐπιστολὴ 284, ἐν Photii Patriarchae Constantinopolitani Epistulae et Amphiloquia, τόμ. 3, σελ.4 ε., ἐκδ. Β. Laourdas - L. Westerink (Bibliotheca Teubneriana). αἰρέσεως: «Τὸ μὲν οὖν τὴν παραινέσιν ἡμῶν πέρας οἷον εὐχόμεθα λαβεῖν, οὐ βεβαίως ἐλπίζομεν, εἰ μὴ μὲ τῶν προλαβόντων ἄλλων Ἀρμενίων, ὧν οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἡ ἐπιστροφή καὶ διόρθωσις, διὰ τῆς οἰμοίας παραινέσεως καὶ τοῦ μακαριωτάτου Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Νίκης λαμπρῶς τὲ καὶ ὡς ἄριστα προελθούσα, καὶ περὶ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς φρονεῖν τὰ ἀμείνω προετρέψατο»

11. Ἐπιστολὴ 2, Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικοὺς θρόνους, αὐτόθι τόμ. 1, σελ. 41.

12. Ἐπιστολὴ 139, Τῷ ἀρχόντι τῶν ἀρχόντων, P.G. 111, 365. R. Jenkins - L. Westerink, Nicholas I, patriarch of Constantinople, Letters, σελ. 49-52.

13. Arethae Archiepiscopi Caesariensis Scripta Minora, έκδ. L. Westerink, τόμ. I, Leipzig 1968, σελ. 52.

14. Πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Παπαδοπούλου, «Σχέσεις του ἁγίου Φωτίου με τὴν ἄρμενικὴ ἐκκλησία», Συναξη, τεύχος 30, Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 1989, σελ. 28.

15. B. Laourdas - L. Westerink, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. 3, σελ. 98 ἔ.

16. J. Darrouzes, «Deux lettres inedites de Photius aux Armeniens», REB 29(1971) 137-181.

17. Ἐπιστολὴ 284, Κατὰ τῆς Θεοπασχιτῶν αἰρέσεως, στίχοι 422-425, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. 3, σελ. 15.

Εἶναι οἱ Ἀρμένιοι Ορθόδοξοι; Οἱ θέσεις τοῦ Μ. Φωτίου.

Σειρὰ "Καιρὸς"

Θέματα Ἐκκλ. Ἐπικαιρότητος

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1995

<http://www.theodromia.gr/A3B09ED4.el.aspx>